

ma ovu knjigu džepnog izdanja, čitatelj će biti dobro informiran i proširit će svoje znanje razumijevajući ono što je pročitao.

Svi koji u ruci budu imali ovu knjigu, zapazit će da ona sadržava obilje objektivnih informacija o mjestima na koja hodočasnici dolaze. Autor donosi mnoštvo pojednosti dajući im pečat općeg, tumačeći ih u svjetlu Svetoga pisma, a ponekad donosi i subjektivne dojmove, komentare i misli. Ta knjiga, lijepo, učeno i dobro oslikava događaje i mjesta po kojima je Isus iz Nazareta hodao. Njezin autor je dobar izvještač, savjestan, precizan, ne pretjeruje, ne izmišlja ništa i ne propušta ništa reći što je bitno.

Uvjeren sam kako ništa drugo - kao sadržaj ovoga vodiča umjerena stila i lagana hoda, tek s ponekim senzacionalnim detaljem - ne može biti od veće koristi jednom hodočasniku koji se nađe u Svetoj Zemlji. Tako, ova knjiga, kojom je naša kulturološka javnost obogaćena, kao stražar čuva uspomene i znanje o Isusovoj domovini koja nosi biljeg Božje dobrote prema ljudima. Nadam se da će posjet Svetoj Zemlji s ovim vodičem u ruci ostaviti snažniji dojam na svakog hodočasnika te da će evanđelje drukčije iščitavati, snažnije ga doživljavati, bolje razumjeti te uživati u svijesti da se nešto „tu dogodilo“, da je Isus na „ovom mjestu“ ovo rekao ili

učinio. Nadalje, ova knjiga dobro se uklapa u kontekst biblijskog pastoralala, o kojem se danas sve više govori.

I na kraju, uputio bih jednu dobronamjernu sugestiju. Naime, primijetio sam da u sadržaju vodiča nema informacija o mjestima izvan granica države Izraela (primjerice, iz Jordana i Egipta - što pripada pojmu Sveta Zemlja), a bilo bi dobro da se je na nekoj stranici našla i malo veća geografska karta Izraela (barem na unutrašnjoj stranici korica). Prilika je za to u, možda, nekom drugom (popravljenom) izdanju.

Drago Župarić

EKSPLOZIJA DUHA?!

Stjepan KUŠAR, *Vihor i oganj duha. Iskustvo Duha Svetoga u Crkvi i pojedincu*. Zagreb, Teovizija, 2009., 89 str.

Pod gornjim naslovom izdavačka kuća *Teovizija*, u sklopu svoje biblioteke *Teološke meditacije*, izdala je prvi puta 1998., u godini Duha Svetoga, predavanja i razmišljanja Stjepana Kušara o *iskustvu Duha Svetoga u Crkvi i pojedincu*, kako glasi podnaslov ove knjige, koja je 2009. godine doživjela svoje drugo izdanje na 89 stranica, podijeljena na četiri poglavlja, uz uvod i zaključak.

Ovakva teološka publikacija namijenjena je širem sloju ljudi, ali je na vrlo visokoj teološkoj razini. Svugdje se osjeća vrlo ozbiljan, dubok i neobično inteligentan pristup i obrada tema. Iz tih razmišljanja nastao je njegov znanstveni rad.¹

Glavni naslov knjige *Vihor i oganj Duha* pokazuje autorovo polazište. Oslanjajući se na biblijska mjesta, on promatra Duha kao vihor koji blaži i kao oganj koji pali. U tome se oslanja na hebrejski, grčki i latinski pojam za duh i Duha jer *ruah, pneuma, spiritus* prvotno predstavljaju nešto općenito povezano s prirodnim pojavama. Iz toga kuta gledano, nije slučajno da su velika značenja Duha upravo voda, zrak, oganj i vjetar. Za Duha, kao ni za vjetar, ne zna se ni odakle dolazi ni kamo ide (Iv 3,8), samo mu se čuje šum.

Naznačena slika govori da narav Duha nije moguće direktno definirati. Moguće je samo deduktivno otkrivati njegovu narav kroz njegovo djelovanje. On dolazi i odlazi, govori i zapovijeda, viče i pomaže, zastupa i stanuje, ispunja i prosvjetljuje, objavljuje i opominje, jača i snaži, unosi mir ali i nemir, izgrađuje dobro i razgrađuje zlo, što se premalo naglašava. Prema Pavlu valja razlikovati djelovanje koje donosi plodove

1 „Djelovanje Duha Svetoga izvan Crkve“, *Bogoslovska smotra* 59 (1989.), 104-120.

Duha, nasuprot plodovima grijeha s kojima se Duh bori. Pozitivni plodovi Duha su: ljubav, radost, mir, velikodušnost, uslužnost, dobrotu, vjernost, blagost, uzdržljivost (Gal 5,22), te sloboda (1 Kor 3,17), a oni su mogući samo ako se snagom Duha grijeh razori i pobijedi. Dakle Duh je izvor same slobode, samoga mira, dar ljubavi, ne robovanje grijehu, nego život u slobodi djece Božje. Po svojoj naravi Duh je ljubav, što proizlazi iz Ivanove definicije po kojoj je Bog ljubav. Budući da je Duh treća božanska osoba, onda je i on ljubav. Bog je Duh (Iv 4,24).

Teološki Duha karakterizira da je ne stvoren, ne rođen, svemoćan, sveprisutan, transcendentan i imanentan, natpovijestan i prisutan u povijesti Crkve, u institucijama Crkve ali i izvan njih, u zajednici ali i pojedincu, slobodan i djelotvoran, dohvatljiv i neuhvatljiv. Sve to karakterizira njegovu svestranu božansku narav. On se svima nudi, sve k sebi privlači kad nadahnjuje, podupire, pogubno otklanja, korisno provida i kad ujedinjuje Boga s nama a nas s Bogom. Duh je prisutan u čovjeku kao počelo duhovnoga života, kao stvarnost koja potiče čovjeka na dobro već sada. Duh je eshatološka spasonosna milost koja se prima već sada.

Knjiga želi sustavno i dokazano otkrivati putove Duha. To je moguće samo po otkrivanju i pre-

poznavanju njegovih djela. Općenito polazište je antropološke naravi: osoba se pokazuje i dokazuje svojim djelima. Što bolje upoznamo osobu, to bolje razumijemo njezino djelovanje, njezine tragove božanske transcendentne snage (dynamis). Put je zacrtan kroz prepoznavanje načina njegova djelovanja koje je doista raznoliko, ali koje se ne da lako svrstati u neke sheme i sistematizirati u kaveze našeg spoznanja (str. 21) jer djeluje na tisuće načina, akategorijalan je, asupstancijalan, stoga se uvijek iznova valja otvarati njegovu nadahnuću, prepuštati se njegovu vodstvu, dati se oživjeti. Otvaranje Duhu vrijedi kako za Crkvu kao zajednicu, tako i za svakog pojedinca.

Drugo poglavlje obrađuje odnos Duha i Crkve. Autor analizira odnos karizmi i institucija u Crkvi u kojoj se osjeća katkada automatizam, nagnuće sklerozi institucija, egocentrizam itd., naglašavajući da Duh djeluje u svim bogotražiteljima, progovara i u kritici, a posebno u procesima pomirenja, povezivanja i zajedništva. U drugom dijelu on promatra pojedinca kao nositelja Duha. Mali koraci svakog pojedinca daleko vode a muka njegova neuspjeha često je temelj budućeg uspjeha. Autor naglašava da je vrlo važno ne mjeriti darove Duha samo po izvanrednim i spektakularnim učincima nego i po snazi za ono svagdanje,

kao snagu za ono redovito. Darove on promatra kao nešto redovito za ono izvanredno. U tom duhu on sugerira nužnost promjene svakog pojedinca počevši od njegovih opažanja i osjećanja, preko priznanja i prihvaćanja do novog vrednovanja i zalaganja. Promjenu pojedinca gleda kao početak promjene struktura.

Iz prvog dijela posebno je važno istaknuti određeni napet odnos između karizmi u Crkvi i crkvenih institucija. Neosporno je da Duh Božji djeluje u Crkvi, ali valja prihvatiti i činjenicu da djeluje i izvan Crkve. Autor to dokazuje na biblijskim primjerima đakona Filipa i etiopskog diplomata (Dj 8,26-40). S jedne strane, isti Duh vodi Filipa u Crkvi prema onome Etiopljaninu izvan Crkve, i obratno, kako bi se susreli u Kristu i njegovoj Crkvi. Isto vodi Petra prema Korneliju, kao i Kornelija prema Petru, jedan dolazi iz židovstva a drugi iz poganstva a susreću se u Kristu po Duhu (Dj 10,1-43). Kušar to naziva paralelno djelovanje Duha, djelovanje unutar Crkve ali i izvan Crkve (usp. str. 37-40). Na Kornelija se izljevaju Duh prije krštenja, iako je to iznimka, upućuje na mogućnost djelovanja i izvan Crkve. Takvo shvaćanje djelovanja Duha otvara pitanje vrednovanja aksioma: *extra ecclesiam nulla salus*, što Kušar detaljnije obrađuje u naznačenom članku.

Pozdravljam novo izdanje ovoga djela i preporučam ga teološkim čitateljima jer nas nadahnjuje u prepoznavanju nadahnutih darova Duha kao inspiratora Crkve i pojedinca.

Niko Ikić

DRUGI I DRUGAČIJI U ŽIVOTU MATE ZOVKIĆA

Mato ZOVKIĆ, *Iskustvo ekumen-skih i religijskih susreta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 270. str.

Mato Zovkić je umirovljeni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu koji je predavao na istoimenoj instituciji od 1972. do 2009. godine te još predaje pojedine izborne predmete i drži seminare. Osim toga, on je skoro pola stoljeća i dijecezanski svećenik Vrhbosanske nadbiskupije. Našoj čitateljskoj publici poznat je po brojnim radovima i knjigama, od kojih se iz područja međureligijskog dijaloga osobito ističe knjiga *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*.

U svojoj najnovijoj knjizi, koja nosi naslov *Iskustvo ekumen-skih i religijskih susreta*, autor prikazuje svoj životni put svećenika i profesora, bosanskog Hrvata i rimokatolika. U knjizi su ispisana

Zovkićeva sjećanja i iskustva iz najranije mladosti koja su vezana uz rodni kraj, suživot rimokatolika, pravoslavaca i muslimana. Nadalje, profesor Zovkić piše o životu u svojoj mladosti: kazuje o selidbi u Slavoniju, o mladenačkoj dobi u gimnaziji u Zagrebu i služenju vojnog roka u Jugoslaven-skoj narodnoj armiji u Beogradu, potom o studentskim danima na studiju katoličke teologije u Đakovu i Zagrebu, o odluci da se zaredi za svećenika. U knjizi su zatim opisani studentski dani na njegovu drugom poslijediplom-skom studiju u Rimu, potom mnogobrojna putovanja i boravci diljem svijeta. Zapažena su i autorova provođenja ljetnih ferija u Sjedinjenim Američkim Državama na svećeničkoj ispomoći tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća. Rad na Teološkom fakultetu u Sarajevu i na Bolu tokom rata u Bosni i Hercegovini. Autor ovim djelom prikazuje svoja životna iskustva dijaloga i života sve do 2009. godine kojom knjiga završava.

Knjiga se sastoji od jedanaest poglavlja, koja se nadalje granaju u potpoglavlja, s tim da su sve cjeline međusobno kronološki povezane. Zanimljivo je da je svako poglavlje jedna autorova životna priča vezana uz određeno vrijeme i prostor, ali i ljude s kojima se susretao i prijateljevao, živio i radio, bez obzira na religijsku, et-